

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. VII св. 7-10

БЕОГРАД 1956

САДРЖАЈ

	Страна
1. А. Белић: Значај рада Комисије за уједначање правописа	197
2. М. Стевановић: Глаголски облици пасива	205
3. А. Б.: <i>Лешење, седење</i>	217
4. В. М. Мићовић: Значење неких речи у народним песмама	223
5. А. Пецо: Облици колективних именица на -ад	234
6. Милош С. Московљевић: Уз појаву једног речника	247
7. М. Стевановић: Две грешке код двојнице писаца	254
8. Милка Ивић: Однос између квалитативног генитива и квалитативног инструментала	260
9. Мишар Пешикан: О уметку -ов- (-ев-) у множини именица прве врсте	270
10. М. С. Лалевић: Обрада подређених реченица	276
11. Језичке поуке	289

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Научна Рјеша

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ — БЕОГРАД

1956

Штампа Графичко предузеће „Академија“, Београд, Космајска 28, Тел. 24-701

УЗ ПОЈАВУ ЈЕДНОГ РЕЧНИКА

Недавно се у књижарским изложима појавио медицински речник проф. д-р Александра Костића, који је (речник, мислимо) привукао пажњу многих љубитеља књиге, и то не само својим омотом у шест боја, својим обликом и својим називом него и именом свога аутора, који је и широј публици одавно познат, нарочито по његовим књигама Полно питање и Медицинска енциклопедија. Овај речник ће несумњиво обрадовати лекаре и друге медицинске стручњаке, и он ће, као први своје врсте код нас, подмирити једну велику потребу. О томе сведочи и име аутора и величина и садржај самога речника. Медицински стручњаци ће дати свој суд о научној и практичној вредности ове најновије књиге проф. Костића, а ја ћу о њој овде моћи дати мишљење само као лексикограф и — пацијент. Јер, мада је „Медицински речник“ стручна медицинска књига, зато што је то речник и што медицинска терминологија заседа и у област језика, мислим да је врло корисно да се и у Нашем језику пише о медицинској терминологији и са становишта језика, тј. о њеној лексичкој страни.

Медицински речник проф. Костића уствари се састоји из шест речника: латинског, са 15000 речи, енглеског, са 5000, немачког, са 7000, француског, са 4000, српског, са 6000 и епонимног речника (тј. речника медицинских појмова који се зову по њиховим проналазачима) са 4000 речи. Разлика у броју термина долази отуда што је латински кичма речника, у којем је сваки латински термин преведен на српскохрватски, а у загради и на енглески, немачки и француски. Кад се неком термину није могао наћи одговарајући термин на

српскохрватском, даје се његово описно значење. Овај део зове се *Латински речник*, а уствари он обухвата и грчке речи, којих има, као што је познато, највише у медицинској терминологији, било да су исконске грчке, било кованице, понекад начињене од грчких и латинских речи. Али је свима тим грчким речима овде дат латински облик. Из семантичких разлога, тј. ради бољег разумевања значења, у загради је дата и етимологија, са значењем у грчком (или латинском) сваког саставног дела термина.

Наведени број речи на појединим језицима узео сам са насловне стране, а њих има уствари много више, пошто је, као што смо видели, сваки латински термин, с неким изузецима, преведен на четири друга језика. У речницима медицинских термина на другим језицима има мање речи зато што су то уствари само регистри речи. Није јасно зашто у регистре нису ушле све речи дотичног језика које су наведене у латинском, главном делу. И зашто у свима регистрима није подједнако урађено? У српском регистру свака реч се само упућује на латинску истог значења, у енглеском и француском регистру је учињено као и у латинском речнику, тј. свака је реч преведена на српски, немачки и француски, а у немачком је свака реч преведена на српски и упућена на латински. Судећи по овим речницима — регистрима и по ономе што проф. Костић каже у предговору, рекло би се да је он свој речник наменио не само нашим, већ и страним лекарима, што би било врло добро, али у томе случају, регистри би морали бити потпунији и уједначенији.

За нас је данас важно како ће ова књига најбоље послужити нашим читаоцима, не само стручњацима, него и лаицима, па ћу, полазећи отуда, изнети своје мишљење о склопу Речника. Као лаик, управо као пацијент, и као лексикограф, очекивао сам од проф. Костића нешто друкчије састављен речник. Мени се чини да нам је потребан један прави медицински термилошки речник, у коме би научни термини били дефинисани, не енциклопедиски, већ најконцизније, онако како се у речницима појединих језика речи објашњавају. То је најглавније, а превођење на неколико других језика долази у други ред. Таквог речника ми још

немамо, мада је досад на српскохрватском објављено неколико медицинских речника, као што су Дежманов, Гликов, Арамбашинов и др., али су они непотпуни и застарели. Потребан нам је такав медицински речник у ком се може наћи не само регистар медицинских термина и њихов превод на наш и друге језике већ и тачна дефиниција њихова. Нажалост, ми таквих речника немамо ни за друге струке, тако да уредници великог српскохрватског речника Српске академије наука муку муче при давању дефиниција појединих научних и других термина.

Ако речници — регистри имају своју практичну намену, мислим да је требало највећу пажњу обратити на српски, пошто је књига ипак намењена у првом реду нашим лекарима. А српски речник — регистар је непотпунији него други. Регистар служи томе да се сваком нашем медицинском појму нађе у латинском делу одговарајући научни термин. По овако састављеном српском регистру то се не може увек учинити. Не може зато што нити је свака српска реч упућена на научни латински термин, нити су све наше речи наведене у латинском делу унете и у регистар. Узео сам, надохват, латинску реч *fibula* и нашао да је објашњена нашим речима: 1) *лишњача*; син. *лишца*, *нузколенка*; 2) *којча*; син. *сијајалица*, *скобља*, *прегљица*, *пређица*, *скопчаница*, *сјуча*, *сјучаница*. Међутим, у српском регистру имају само *лишњача* и *којча*! Реч *брч* објашњена је као полна зрелост, без упућивања на латински термин, а полна зрелост није унета у српски регистар, тако да нисам могао сазнати како се то каже научно. У регистру нема речи *џелен*, а нема је ни у латинском делу као *Artemisia absinthium*. Истина, у немачком регистру има реч *Wermut*, али само са значењем *вермуш*, тј. алкохолно пиће, пелинковац, фр. *vermouth*, енгл. *worm-wood*, само што ова енглеска реч не значи *вермуш*, већ оно исто што и наш *џелен*. Али је у регистар унета реч *џелин*, са значењем *Salvia officinalis*, тј. *жалфија* или *кадуља*, у ком се значењу, према Вукову Рјечнику, говори у Црној Гори. Реч *арбаш* упућује се на *morbilli*, а тамо је нема, већ *мале богиње*, а поред те речи још 20 синонима: *сијанице*, *осјине*, *осјице*, *мразе*, *мрасе*, *мраса*, *леченка*, *крзамак*, *сулустре*, *казамак*, *добрец*, *добрац*,

добринке, добриња, добрице, добрц, ферше, фрус, фрусина, фруш. Као што се види, у српски регистар и у латински речник унете су многе мало познате, локалне речи, често страног порекла, узете, свакако из термилошке грађе д-ра М. Ј. Батута. У једном речнику народне медицине оне су на свом месту, а тешко да су целисходне у речнику какав је овај. Пошто је сврха Медицинског речника проф. Костића, поред осталог, и да допринесе уједначењу међународне медицинске терминологије, онда се с тим не слаже уношење у њега свих могућих народних назива за поједине болести. Потребно је и у томе радити на уједначавању, узимајући најпознатије и најлепше, а не неке необичне речи као напр.: *балгам*, *билич*, *церма*, *црен*, *црш*, *цуца*, *цвионост*, *чуна*, *ђоша*, *гач*, *гисша*, *кљак*, *хиљ* и многе друге. Речи *гихш* нема, а поред синонима *подагра* и *улози* имају и мање познати *багавица* и *габа*. Ако реч *гихш* није унета зато што је чисто немачка, зашто онда има *гихичан* за *gichtisch*? У српском регистру нема речи: *костобоља*, *жигови*, *лажичица*, *чланак* (ножни), *бабина руја*. Реч *запаљење* упућује се на *inflammatio*, што није ни довољно ни тачно, јер сва запаљења нису *inflammatio*, него се према болесном месту зову: *gastritis*, *perphritis*, *pneumonia*, *pleuritis* итд. И из епонимног речника изостали су неки термини, као напр. *Базедовљева болест*. Реч *коњштак* је унета у регистар са значењем „болест у костима“, што је недовољно одређено, па пошто није упућено на научни назив, како ће онај ко не зна каква је то болест знати како се она научно зове? Ја знам каква је то болест, али пошто не знам њен научни назив, не нашавши је ни у „Медицинској енциклопедији“, погледао сам у Вуков Рјечник и нашао ово: „*коњштак*, *коњштака* 1) изнутра, *spina ventosa*. — 2) с поља, *taphus*“. Затим сам у латинском делу Костићева речника нашао да *spina ventosa* значи: *коњштак*, *штавел*. Како ово није јасно, погледао сам опет у Вуков речник и нашао да *штавел* (штаваљ, штавље) значи две врсте биљке *Rumex*, тј. *кисељак*. Пошто ме ова анкета одвела далеко од болести о којој је реч, погледао сам у „Српскохрватско-немачки речник“ Ристић-Кангрџе и нашао да *коњштак* значи: 1) болест у костима *Beinfrass*, *Gelenkfrass*,

englische Krankheit. 2. а) *Rumex obtusifolius*, б) *Rumex pratensis*, а да *штавел* (штаваљ) значи: 1. *Rumex*; 2. *Rumex crispus* 3. в. коњштак 2. а). Из овога излази да је *коњштак* синоним са *штавел* само кад значи *кисељак* (по Вуку у Дубровнику), а кад значи болест костију, никако. Како онда објаснити што у овом речнику стоји да *spina ventosa* значи: *коњштак*, *штавел*? Пошто смо видели да су *коњштак* и *штавел* синоними само кад значе *Rumex*, тј. *кисељак* (разних врста), онда је логичан закључак да или *spina ventosa* није научни назив за болест *коњштак*, или да је погрешно узето да се та болест зове и *штавел*. Најзад сам погледао у „Свезнање“ и нашао да се *коњштак* научно зове *spondylitis*, а у Костићеву речнику тим термином се означава *запаљење пршљена* (свакако кичменог). И после свега, још нисам уверен да је то *коњштак*. Из овога јасно излази да је требало уложити више пажње, да би се читаоци поштедели нејасности, лутања и нетачности. Професор Костић се, већ 40 година бави медицинском терминологијом, како и сам у Предговору каже. Он је о томе много писао и полемисао показујући добро познавање нашега језика и здрав смисао за његов дух, па је сасвим разумљиво што се баш он подухватио тешког и одговорног посла да изради један медицински речник. Али је тај посао толико замашан и тежак, нарочито кад је то полиглотски речник, да га само један човек не може успешно свршити, а да му се не омакну многе и нехотичне погрешке, којих у овакој књизи не би смело бити. Надајмо се да ће Медицински речник ускоро доживети и друго издање, али за његову припрему сматрам да би проф. Костић требало да се послужи и помоћи лексикографа.

Кад је већ овај речник замишљен и израђен као вишејезички, сматрам да је велика погрешка што је из њега искључен руски језик, језик земље у којој је медицинска наука одавно на великој висини, језик којим се данас служи једна трећина човечанства. Проф. Костић, истина, у Предговору каже да је из техничких разлога руски део морао изостати, свакако из истих „техничких разлога“ због којих овај речник није штампан ћирилицом. Надам се да ће се за друго издање ти разлози отклонити, тј. набавити матрице за ћирилска слова, или ће, можда, дотле Руси увести латиницу.

Ваља истаћи и онај део ове књиге који претходи речничком делу, на 1—33 страни. Ту су на првом месту *Напомене о међународној медицинској терминологији*, које обухватају: А. Напомене о писању и изговору латинских и грчких медицинских речи; Б. Преглед најчешћих префикса и одредница у медицинским сложеницама; В. Преглед најчешћих суфикса и основних речи у медицинским сложеницама, по азбучном реду. Ове напомене су написане тако лингвистички стручно да личе на малу латинску и грчку граматику. Сумњам да то има неку практичну вредност. Јер шта је потребно лекарима да знају шта су то грчке речи *oksitonon*, *paroksitonon*, *proparoksitonon*, *perispomenon* и *properispomenon*, које ретко знају и сами лингвисти, осим оних којима је струка латински. За правилан изговор грчких и латинских речи много целисходније би било да су те речи обележене акцентима.

У напоменама *О транскрибовању латинских, грчких и страних речи на наш језик* прво се даје објашњење како треба транскрибовати поједине гласове страних речи, затим правила за транскрибовање именица, придева и глагола. Узгред је речено каква је разлика између транскрибовања, транслитеровања и транслатовања. У вези са објашњењима о транскрибовању латин. именица разних деклинација, приметно бих да се и ту без потребе улази у граматику и говори о стварима које су општепознате, као напр. да се латин. именице на *-us* и *-um* у српскохрватском говоре без тога наставка, напр. *ашом*, *крисћал*, *метод*, *екстракт*, *рецепт* и сл., или да се речи за завршетком *-ismus* код нас говоре с наст. *-зам*: *реуматизам*, *тройизам* и др. Говорећи о лат. именицама на *-um* писац не каже да се оне код нас говоре не само на *-ијум*, већ и на *-иј*: *конзилијум* и *конзилиј*, *санаторијум* и *санаториј*, *калцијум* и *калциј*. Кад се тежи изједначењу медицинске терминологије у целом свету, онда у првом реду треба радити на њеном изједначењу у нашој земљи. О томе је требало нешто рећи. Питање облика страних придева у нашем језику врло је важно. Ту имамо у пракси велику неуједначеност, зато што смо латинске и грчке придеве добијали већином преко немачког или француског, а у последње време, с развитком науке, праве се

придеви непосредно од туђе основе нашим завршецима, док су раније наши наставци додавани на готове туђе придеве. Тако смо добили придеве: *драматичан, драматски и драмски, експериментални и експериментни* и сл. Двојак и тројак облик неких придева везан је за различно значење, и проф. Костић с правом на то указује. Ипак, не бих се с њим могао сложити да би било правилније *физиологиски инштишуш* него *физиолошки*. Други облик је начињен од речи *физиолог* потпуно правилно, те *физиолошки инштишуш* значи институт физиолога. Али кад је реч о променама, рекло би се да је правилније *физиологиске промене*, [тј. промене које проучава физиологија. Међутим, у живом језику дуготрајна употреба је јача од правила, што показују и случајеви с нашим придевима као *водени* и *водни*, јер се каже: *водени пушеви*, али *водни саобраћај*. Ако би израз *физиологиске промене* значило промене које проучава физиологија, онда израз *физиолошке промене* није неправилан, јер значи промене које проучавају физиолози, пошто их уствари они проучавају, а не физиологија.

Што се тиче страних глагола који се код нас употребљавају с три завршетка: *-ираши, -исаши и -оваши*, слажем се да би их требало уједначити у корист наст.-*оваши*, као народног. Код наведених примера то ће можда и поћи за руком, јер се тиче нових термина, али код других, давно усвојених туђих глагола, тешко ће ићи, јер су постали саставни део народног говора, што и сам аутор потврђује примерима као: *ојерисаши, вибрираши, секцираши*. Од неких таквих придева још дуго ће живети напореда дублети, као што су напр.: *ојерисаши и ојерираши, конзервисаши и конзервираши, деформисаши и деформираши* и др. Није то никакво зло. Зар немамо дублете многих народних речи, као напр.: *порез и пореза, појав и појава, завршаваши и завршиваши, ујошребљаваши и ујошребљиваши* и др?

Као врло потребна и добра књига, надам се да ће Медицински речник проф. А. Костића убрзо̑ доживети друго издање, за чије припремање желео бих да му корисно послужи и ове моје добронамерне напомене и сугестије.

Милош С. Московљевић